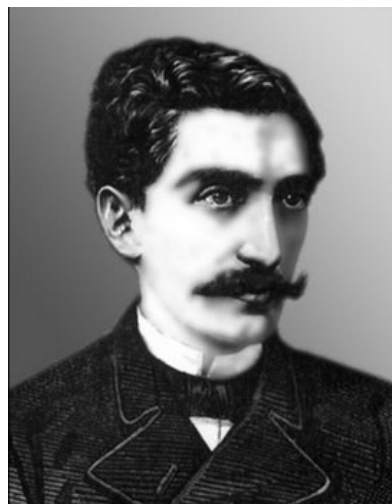

Видатні бібліотекарі, бібліографи

Історик та архівіст Віктор Барвінський і бібліотека Харківського університету

У статті йдеться про життя та діяльність репресованого історика та архівіста Віктора Олександровича Барвінського, який деякий час працював у Фундаментальній бібліотеці Імператорського Харківського університету, згодом – у Центральній науково-навчальній бібліотеці (тепер – Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна).

Віктор Олександрович Барвінський

**Світлана
Глибицька,**

головна бібліографиня
Центральної наукової
бібліотеки
Харківського
національного
університету
імені В. Н. Каразіна

Продовжуємо в журналі розповідати про вчених, які, крім того, були бібліотечними працівниками. Так, у часописі «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика» (2013, № 4) йшла мова про Дмитра Петровича Міллера (1862–1913), помічника бібліотекаря Фундаментальної бібліотеки Харківського університету, історика, архівіста, звісного фундаментальною працею (сумісно з Д. І. Багалієм) «Історія города Харькова за 250 лет».

У даній статті мова піде про іншого вченого – Віктора Олександровича Барвінського (1885 – близько 1940), також відомого як

історик та архівіст. Він був дослідником історії Лівобережної України, займав провідні посади в науково-дослідних установах та архівних закладах України. А ще працював помічником бібліотекаря Фундаментальної бібліотеки Харківського університету, пізніше – старшим помічником бібліотекаря Центральної науково-навчальної бібліотеки (згодом – Центральна наукова бібліотека Харківського державного університету).

В. О. Барвінський був добре знайомий з Д. П. Міллером – вони обидва були членами Історико-філологічного товариства при Харківському університеті, обидва

займалися історико-архівними розвідками, обидва в різні роки працювали в бібліотеці університету. Саме стаття В. О. Барвінського пам'яті Д. П. Міллера (одна з багатьох інших) увійшла до бібліографічного посібника «Бібліотечна справа Харківщини до 1917 року» [7, с. 226–227]. У цьому некролозі Віктор Олександрович називає Міллера своїм «другом та наставником» [3, с. 41].

У трьох іпостасях В. О. Барвінський наслідує своєму вчителю. В «Анкетному листку наукового співробітника», який вчений заповнював у 1927 році, у графі «Професія та спеціальність» він написав: «Історик, архівіст, бібліотечна справа» [1, с. 1].

З точки зору бібліотечної справи його діяльність ще не розглядалася, хоча в деяких джерелах означені роки його роботи в бібліотеці Харківського університету: 1915–1918, 1922–1929 [4; 5; 6, с. 293; 9]. Відомостей про цю сторону його діяльності конче мало. Їх доводилося збирати по крихтах. У цій розповіді вони будуть вплетені в канву біографії вченого.

В. О. Барвінський народився 28 жовтня (9 листопада) 1885 р. у с. Базаліївка Вовчанського повіту Харківської губернії (нині – Чугуївський район Харківської області) в родині вчителя [1, с. 1; 2; 6]. Навчався у Харківській гімназії № 2, яку закінчив у 1904 р. Того ж року вступив на історико-філологічний факультет Харківського університету. 1908 р. під керівництвом професора Д. І. Багалія написав дипломну роботу «Крест'яне в Левобережній Україні XVII–XVIII вв.», що була відзначена золотою медаллю.

По закінченню університету в 1909 р. був залишений стипендіатом на кафедрі російської історії для підготовки до професорського звання [12, с. 4]. Одночасно викладав історію у середніх освітніх установах Харкова [1, с. 3].

Бувши стипендіатом кафедри, він займався науковою обробкою архівних матеріалів з питання охорони пам'яток старовини в Гетьманщині, з фінансового управління

в Малоросії [13, с. 177; 14, с. 194].

У 1913 р., після смерті Д. П. Міллера, постало питання заміщення посади помічника бібліотекаря Фундаментальної бібліотеки Харківського університету. На той час у бібліотеці працювали бібліотекар, 4 штатних помічники, 7 переписувачів, 4 поплічники та 5 служителів [6, с. 67]. Помічники бібліотекаря з самого початку існування бібліотеки Харківського університету вибиралися з ад'юнктів та магістрів [18, с. 287] (молодші вчені посади, помічники професора). На початку XX століття К. І. Рубинський¹, бібліотекар Фундаментальної бібліотеки Харківського університету (ця посада на той час дорівнювалася директору бібліотеки) поставив питання про необхідність для цієї посади знання іноземних мов. Ось як він аргументує це у проєкті правил заміщення посад у бібліотеці: «Штатні помічники бібліотекаря повинні розділяти всі роботи бібліотекаря; йому доводиться і заміщати його. Штатним помічникам бібліотекаря доручається і писати листи іноземним книгопродавцям, і робити замовлення, і звіряти книги, що доставляються, зі списками замовлень; і перевіряти ціни за іноземними каталогами, і визначати спеціальність книг, систематизувати їх, робити коректуру каталогу. Виконуючи ці роботи, той, хто не знає мов, може зробити безліч неоправних помилок при придбанні та видачі книг, що становлять казенне майно»² [16]. Тому К. І. Рубинський просить Правління університету при заміщенні цієї посади «поставити неодмінною вимогою від кандидата, окрім вищої освіти, гарне знання нових мов».

Тоді, у 1913 р., на посаду претендували троє: В. О. Барвінський, С. Я. Смірнов з Павлова Посада, який закінчив два факультети Московського університету та О. М. Альховська, яка вже працювала в бібліотеці по вільному найму та закінчила в 1913 р. у Парижі курси бібліотекознавства «École des Chartes». Олександра Миколаївна, окрім дисциплін гуманітарного профілю, добре знала англійську,

французьку та німецьку мови. Саме вона тоді і зайняла посаду помічника бібліотекаря [6, с. 68].

Однак і магістр В. О. Барвінський – який, до речі, в «Анкетному листку» рідними мовами називає українську та російську (у цій послідовності) – вмів також читати польською, французькою, німецькою мовами [1, с. 2]. І невдовзі, у 1915 р., він зайняв таку ж посаду і працював на ній до 1918 р. включно [1, с. 2, 3].

У цей час бібліотека налагоджувала книгообмін з закордонними бібліотеками, з іншими бібліотеками Російської імперії, організувала новий алфавітний каталог, займалася укладанням каталогу дублетних екземплярів для їхньої подальшої передачі до студентського відділу бібліотеки та до кабінетів, а з початком Першої світової війни – до лазаретів та шпиталів [6, с. 69–70, 72]. У цих процесах, безперечно, був задіяний весь штат бібліотеки.

З 1917 р., як Віктор Олександрович зазначив у «Анкетному листку», він «служив в архівних установах та [пізніше] в ІНО [Інституті народної освіти]» [1, с. 1]. В 1919 р. історико-філологічним факультетом та Радою університету його було обрано приват-доцентом Харківського університету. На факультеті він читав курс історії України.

Одночасно з 1919 р. вчений був призначений керівником архівно-бібліотечної секції Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва.

Коли в 1920 р. університет був перетворений в Академію теоретичних знань, а в 1921 р. – у Харківський інститут народної освіти імені О. О. Потебні (ХІНО), В. О. Барвінський продовжував працювати на посадах приват-доцента, згодом – професора (на якій перебував до 1924 р.) [1, с. 2; 19, с. 361]. У ХІНО Віктор Олександрович викладав студентам соціально-історичної секції факультету професійної освіти такі курси: історія України, історія господарства та побуту України, історія соціальних рухів [4, с. 26; 17, с. 107, 212].

У 1921–1922 рр. він брав активну участь у роботі Харківсько-

¹ Рубинський Костянтин Іванович (1860–1930) – фундатор українського бібліотекознавства, керівник бібліотеки Харківського університету (1900–1924).

² Тут і далі переклад з російської мови автора статті.

го губернського комітету охорони пам'яток мистецтва та старовини (рос.: «Губкомпис»), бувши членом архівної секції (головою секції був Д. І. Багалій). Дослідниця О. М. Богдашина пише: «Спільна робота в Харківському «губкомписі» не тільки більше здружила Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова, В. О. Барвінського, В. І. Веретеннікова, О. Г. Водолажченко та Є. М. Іванова, але й допомогла виробити багато в чому єдині погляди на принципи архівного будівництва, поклала фундамент для створення централізованої системи [архівів] на Україні» [8, с. 59–60].

З того ж 1921 р. (по 1925 р.) вчений прийняв завідування відділом архівознавства архівної секції Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва та старовини і Центрального архівного управління (ЦАУ) УСРР, а з 1924 по 1927 рр. очолював відділ архівознавства ЦАУ. Був також завідувачем відділу історії Лівобережної України Харківського центрального історичного архіву [8, с. 59–60].

У 1922 р. В. О. Барвінський став дійсним членом Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури імені академіка Д. І. Багалія, у 1923–1926 рр. керував історичною секцією кафедри [5], де працював до 1934 р.

Одночасно, за сумісництвом, у 1922–1929 рр. він працював старшим помічником бібліотекаря [5; 6, с. 293] Центральної науково-навчальної бібліотеки (рос.: «ЦНУБ»; м. Харків). Після ліквідації університетів у 1920–1933 рр. колишня бібліотека університету стала підпорядковуватися науковому комітету Головного управління професійної освіти Наркомпросу [6, с. 80]. На той час вона стала загальнодоступною, публічною (хоча більшість читачів бібліотеки складали науковці, викладачі і студенти [20, с. 306–307]).

Функції старшого помічника бібліотекаря, згідно з системою посад, вироблених на Першій конференції наукових бібліотек УСРР [УРСР] (1926 р.), були такі: «Складні каталогізаційні операції, учот [облік] та контроль періодики та

складних (серійних) видань, ведення інвентаря та ревізійних описів, здавання книжок до оправи й контролювання цієї роботи» [15, с. 156]. Хоча освіта та наукові здібності В. О. Барвінського давали підставу прийняти його на більш кваліфіковану посаду (ученого бібліотекаря або бібліографа), але, ймовірно, зайнятість вченого та його наукові інтереси не давали змоги глибше занурюватися в теорію та практику бібліотечної справи.

Поза тим, в літературі того часу зазначається, що Центральна науково-навчальна бібліотека потерпала від нестачі працівників (штат треба було б збільшити на 50–100%). Кваліфікований персонал повинен був не тільки реєструвати нові книжки, поповнювати та редагувати систематичний та алфавітний каталоги, реєструвати стародруки та журнали, вести консультативно-бібліографічну роботу, чергувати біля каталогів, щоб давати різні довідки читачам і допомагати в розшуку книг, але й виконувати технічну роботу, пов'язану з каталогізацією та ін. [20, с. 306–307].

Проте, незважаючи на нестачу штатів, ЦНУБ вела велику роботу з довідково-інформаційного забезпечення урядових, державних та наукових установ Харкова [6, с. 80, 83]. Зокрема, в 1927–1929 рр. були видані 3 каталоги наукової періодики, яку отримували бібліотеки міста. Напевно, усі ці довідкові та бібліографічні роботи вимагали участі кваліфікованих працівників, у тому числі і В. О. Барвінського.

З 1929 р. вчений вже не міг поєднувати викладацьку, архівознавчу та бібліотечну роботу, бо у тому році він організував і очолив Центральный історичний архів м. Харкова³ (згодом він зайняв посаду старшого наукового співробітника архіву [4, с. 26]).

В. О. Барвінський розробив проєкт видання республіканського архівознавчого журналу – «Архівна справа», став членом її редколегії. Сумісно з колегами він брав участь в організації курсів з архівознавства (з 1923 р.), читав на них лекції [8, с. 63, 65].

Як історик-архівіст, В. О. Барвінський займався вивченням історії селянства і козацтва Лівобережної України XVII–XVIII ст. [4, 9, 10, 21]. Він написав чимало книг та статей історико-етнографічного та історіографічного характеру, праць з питань архівної справи. Зокрема: «Очерки из истории общественного быта Старой Малороссии» («Україна», Київ, 1907, т. 4, кн. 2–3), «До історії закріпощення селянства в Лівобічній Україні» («Зап. наук. т-ва ім. Шевченка», Львів, 1908, т. 81, кн. 1), «Из истории казачества Лавобережной Украины» (Журн. М-ва народ. просвещения, Санкт-Петербург, 1910, № 1), «Труды Д. И. Багалая по истории Лавобережной Украины» («Сб. Харьков. ист.-филол. о-ва», Харків, 1911, т. 20); «Вопрос об охране памятников старины в Гетманщине» («Вестн. Харьков. ист.-филол. о-ва», Харків, 1912, вып. 2), «Исторический очерк Харьковской губернии» (Харків, 1918), «Дмитро Иванович Багалій як історик України» (Харків, 1927), «Євген Михайлович Іванов: 3 нагоди 30-річчя науково-архівної роботи» («Архівна справа», Харків, 1928, кн. 5–6), «Всеукраїнський центральний архів стародавніх актів у Харкові: історія та короткий огляд фондів» («Архів Радян. України», Харків, 1932, № 6, у співавт.), підручник «Архівознавство» (Харків, 1932, у співавт.) та багато інших. Після відтворення в 1933 р. Харківського університету вчений став його позаштатним професором [4, с. 26].

Між тим, на початку 1930-х рр. в умовах політизації радянського суспільства архівознавчі досягнення старих кадрів архівістів зазнали огульної критики. На II всеукраїнському з'їзді архівних працівників була засуджена архівна робота В. І. Веретеннікова, В. О. Барвінського, В. О. Романовського та інших, які, начебто, прикриваючись так званним «об'єктивним документалізмом», просувають у формі публікації історичних документів буржуазну історичну концепцію [8, с. 69]. В. О. Барвінський, у числі інших співробітників науково-дослідної кафедри історії української культу-

³ З 1932 р. – Центральный архів давніх актів у Харкові. Пізніше цей архів, унаслідок укрупнення і централізації архівів, в середині 1960-х рр. вивезли до Центрального державного історичного архіву України в м. Києві [11, с. 46].

ри, був знятий зі своєї посади члена кафедри [8, с. 69–70]. Влітку 1937 р. його заарештовано, а 26 серпня, за сфальсифікованим звинуваченням в контрреволюційній діяльності, засуджено особливою трійкою НКВС по Харківській області до 10 років ув'язнення [9].

У лютому 1940 р. почався перегляд справи, оскільки були зроблені висновки, що доказів недостатньо. Справу пропонувалося припини-

ти, а засудженого звільнити. Однак з'ясувалося, що до цього часу він помер, і 30 грудня 1940 р. справу було закрито через смерть ученого. За нез'ясованих обставин він загинув у Тайшетському виправно-трудовому таборі ГУЛАГУ (Іркутська область, РРФСР), і дата смерті невідома [9, 10]. Як правило, причинами смерті у таборах були виснаження від каторжних робіт, голод, побиття наглядачами чи ув'язненими.

8 травня 1959 р. постановою Президії Харківського обласного суду В. О. Барвінський був реабілітований [10].

Життя і трагічна доля талановитого вченого В. О. Барвінського є ще одним свідченням жакливого участі тогочасної наукової інтелігенції. Відновлення пам'яті про нього вже здійснюють українські історики. Нехай відродиться його ім'я і в бібліотечному світі.

Джерела та література

1. Анкетний листок наукового співробітника : [дійсного члена науково-дослідної кафедри історії української культури при ХІНО В. О. Барвінського] // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. 348 : [Особова справа В. О. Барвінського].
2. Барвинский Виктор Александрович // Наука и научные работники СССР. – Ленинград, 1928. – Ч. 6 : Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – С. 24.
3. Барвинский В. А. Дмитрий Петрович Миллер : (биограф. очерк) / В. А. Барвинский // Вестн. Харьк. ист.-филол. о-ва. – 1914. – Вып. 5. – С. 29–41.
4. Барвінський Віктор Олександрович // Історики Харківського університету : біобібліогр. довід. (1905–2013 рр.). – Харків, 2001. – С. 26–28.
5. Барвінський Віктор Олександрович // Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець ХІХ ст. – 1941 р.) : матеріали до біобібліогр. слов. / [авт.-уклад. Л. В. Гарбар] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – Київ, 2017. – С. 37.
6. Библиотека Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина за 200 лет (1805–2005) / Н. М. Березюк, И. Г. Левченко, Р. П. Чигринова. – Харьков : Тимченко А. Н., 2006. – 390 с.
7. *Зі змісту: Барвинский Виктор Александрович / [сост. Р. П. Чигринова]. – С. 293–294. – Див. також імен. покажч.*
8. Бібліотечна справа Харківщини до 1917 року : бібліогр. посіб. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка (ХДНБК) ; уклад. Г. М. Єрофєєва. – Харків : Вид. ХДНБК, 1999. – 275 с.
9. Богдашина О. М. Діяльність Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури ім. академіка Д. І. Багалія (1921–1934 рр.) / О. М. Богдашина. – Харків, 1994. – 195 с.
10. Бутич І. Л. Барвінський Віктор Олександрович / І. Л. Бутич // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. – Київ, 2003. – Т. 2. – С. 244.
11. Дело В. А. Барвинского / сост. О. Л. Рябченко // Історія і теорія історичної науки та освіти. – Харків, 1995. – С. 111–118. – (Харківський історіографічний збірник ; вип. 1).
12. Маслійчук В. Віктор Барвінський, історик Гетьманщини / В. Маслійчук // Січеславський альманах. – Дніпропетровськ, 2005. – Вип. 1. – С. 44–46. – Дод.: ст. «Барвинский В. А. Выборы сотника в М. Носовке в 1735 г.».
13. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1910 год. – Харьков : Тип. и литогр. М. Зильберберг и С-вья, 1911. – 182 с.
14. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1912 год. – Харьков : Тип. и литогр. М. Зильберберг и С-вья, 1913. – 182 с.
15. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. – Харьков : Тип. и литогр. М. Зильберберг и С-вья, 1913. – 196 с.
16. Резолюція на доповіді тт. Маяковського та Хохла // Бібліотечний збірник / Всенар. б-ка України при ВУАН. – Київ, 1926. – Ч. 1 : Праці першої конференції наукових бібліотек УССР. – С. 153–159.
17. [Рубинский К. И.] Проект правил замещения должностей в библиотеке, 22 марта 1910 года // Архивні матеріали Центральної наукової бібліотеки ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Рубинский К. И. Рапорты доклады, прошения. – Представление ректору Императорского Харьковского университета проекта правил замещения должностей в библиотеке.
18. Рябченко О. Л. Харківський інститут народної освіти ім. О. О. Потебні (1921–1930 рр.) / О. Л. Рябченко. – Харків : ХДАМГ, 2000. – 214 с.
19. Устав Императорского Харьковского университета, 1804 // Период. соч. об успехах нар. просвещения. – 1805. – № 10. – С. 225–290.
20. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев [та ін.]. – Харків : Фоліо, 2004. – 750 с.
21. Центральна науково-учбова бібліотека : (Харків) // Наука на Україні. – 1927. – № 2–4. – С. 304–310.
22. Barvinsky Victor // Encyclopedia of Ukraine / ed. by Volodymyr Kubijovych. – Toronto ; Buffalo ; London, [1985]. – P. 181 : fot.